

Розділ VI. ТРИБУНА ВИКЛАДАЧА

УДК 343.915

В.Є. Тарасенко

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ТА ПРЕДМЕТА ОКРЕМОЇ ТЕОРІЇ АГЕНТУРНОГО МЕТОДУ

У статті розглядаються сутність окремої теорії агентурного методу, її об'єкт та предмет, а також співвідношення з теорією оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: об'єкт, предмет, окрема теорія, агентурний метод, оперативно-розшукова діяльність.

В статье рассматриваются сущность частной теории агентурного метода, ее объект и предмет, а также соотношение с теорией оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: объект, предмет, частная теория, агентурный метод, оперативно-розыскная деятельность.

The article examines the nature of the special theory of secret-service method, its object and subject as well as the relation with the theory of operatively-search activity.

Key words: a secret-service method, special theory, object, subject, operatively-search activity.

Формування окремих теорій, як своєрідних галузей наукових досліджень, розпочався у другій половині минулого століття, коли розмежування, уточнення та поглиблення досліджуваних дисциплін призвели до виокремлення певних напрямів. В сучасній науці теоретичні системи відрізняються за колом охоплюваних ними об'єктів, відповідно, можна казати про всезагальну наукову теорію, про загальні та окремі наукові теорії. За висловлюванням М.Б. Туровського, всезагальна наукова теорія або всезагальна методологія всіх наук це матеріалістична діалектика. Діалектика, будучи системою категорій, одночасно виступає як всезагальний метод побудови будь-якої наукової теорії, тобто як логіка теоретичного мислення, і, як така, - методологія всякої конкретної науки в безпосередньому значенні цього слова [1, С. 55].

Загальна теорія конкретної науки, зокрема оперативно-розшукової діяльності, це і є та система основних ідей даної галузі знань, яка охоплює

максимально повне відображення предмета науки в його зв'язках та взаємовідносинах. У становлення загальної теорії оперативно-розшукової діяльності великий внесок зробили А.І. Алексєєв, В.Г. Бобров, М.П. Водько, А.Ф. Возний, К.К. Горяїнов, Д.В. Гребельський, І.А. Клімов, О.Г. Лекар, В.А. Лукашов, С.В. Овчинський, В.Г. Самойлов, В.В. Сергєєв, Г.К. Синілов, О.Ю. Шумілов. З часу проголошення незалежності України в державі почала складатися самостійна вітчизняна теорія ОРД, розробку якої активно здійснюють О.М. Бандурка, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Л. Ортинський та ін.

У своїй генезі оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ інтегрувала накопичені наукові знання, класифікувала основні поняття та визначення, теоретичні концепції окремих методик та оперативно-розшукових теорій, зокрема таких, як вчення про оперативно-розшукові версії, про оперативно-розшукову інформацію, теорія оперативно-розшукової тактики, процесуального статусу ОРД тощо. Отже сьогодні ОРД як теорія й цілісна діяльна система складається з об'єктивно необхідних і взаємообумовлених підсистем, що визначають внутрішню її побудову та сутність.

Що стосується окремої наукової теорії, то вона являє собою одну зі сторін об'єкта, тому має відношення не до предмета даної науки в цілому, а до його певної частини. Іншими словами, окремі наукові теорії – це розділи, частини, структурні підрозділи загальної наукової теорії. Аналізуючи процес формування окремих теорій та їх співвідношення з загальними теоріями Р.С. Белкін визначає що генетично окремі теорії можуть передувати загальній, або навпаки, породжуватися останньою. За його думкою, загальна теорія може виникати на ґрунті окремих теорій, або сама може являти собою підґрунтя для виникнення нових окремих теорій [2, С. 43].

Що стосується теорії агентурного методу, то вона може виступати підсистемою теорії оперативно-розшукової діяльності, оскільки агентурний метод являє собою один з інститутів оперативно-розшукового права, оскільки нормативно врегульований і є складовим елементом ОРД. В основі співвідношення загальної теорії оперативно-розшукової діяльності та окремої теорії агентурного методу знаходиться діалектичне співвідношення цілого та частини. Як і будь яка інша, теорія агентурного методу потребує визначення її об'єкту та предмету.

Поняття "об'єкт пізнання" фіксує об'єктивне фіксування досліджуваних явищ. Це філософська категорія, що відображає те, що протистоїть суб'єкту у його практичній та пізнавальній діяльності. Тобто, об'єктивна реальність, що існує незалежно від людини та його свідомості, виступає як об'єкт пізнання для індивіду [3, С. 2]. Об'єктом окремої теорії агентурного методу маємо вважати ті явища, зв'язки та відносини, ту частину предметної галузі, в якій проявляються об'єктивні закономірності, що вивчаються теорією ОРД. Тут, на наш погляд, доречно провести аналогію

об'єктів теорії оперативно-розшукової діяльності та агентурного методу, як цілого та частини. Оскільки під загальним об'єктом в теорії ОРД розуміється злочинна діяльність відповідних антигромадських елементів у всьому її системному вигляді (загальний стан і структура злочинності; вплив на неї безпосередніх причин і умов, а також опосередкованих факторів соціального середовища, включаючи окремі деструктивні інфраструктури) [4, С. 13], то відповідно об'єктом пізнання агентурного методу слід вважати такі різновиди злочинів, що неможливо або вкрай важко попередити або розкрити гласними методами (латентні злочини, злочини, що вчинюються в умовах неочевидності, формування злочинного задуму тощо). Звідси, під об'єкт пізнання, що вивчається окремою теорією агентурного методу, повинні підпадати :

- злочинність, причому у тій її частині, знання про яку потрібні для правильної організації діяльності оперативних підрозділів ОВС щодо протидії протиправним проявам (насамперед вивчаються дії осіб, які готують або вчиняють злочини, що не піддаються виявленню гласними методами);

- особистість злочинця, середовище в якому знаходяться правопо-рушники, їх оточення, інтереси, особливості спілкування та інші аспекти;

- система відносин правового морального та організаційного характеру, які складаються між оперативними підрозділами та суб'єктами застосування агентурного методу, між оперативними підрозділами та іншими правоохоронними, державними органами і громадськими організаціями. Вони проявляються у процесі отримання первинної інформації про осіб та факти, які становлять оперативний інтерес, оперативно-розшукового попередження злочинів, вирішення завдань оперативної розробки (пошук та фіксація фактів невідомих (латентних) злочинів та осіб, що їх вчинили; осіб, які вчинили злочини в умовах неочевидності; осіб, які ухиляються від слідства та кримінального покарання, а також безвісно зниклих), проведення оперативних операцій, використання здобутих відомостей у кримінальному судочинстві, забезпечення правового та соціального захисту суб'єктів агентурного методу, ефективності зазначеної діяльності в цілому тощо.

Такі, на наш погляд, особливості агентурного методу, як об'єкту вивчення його теорією. Тепер нам потрібно визначитися з предметом окремої теорії агентурного методу. Як зазначає В.Г. Самойлов, включаючи до свого предмету "сферу пізнання" людської діяльності, окремі науки відображають закономірності, властивості, зв'язки та відношення, що містять конкретна галузь діяльності [3, С. 2]. Оскільки окрема теорія агентурного методу є підсистемою загальної теорії оперативно-розшукової діяльності, то її предмет - це елемент чи частина предмета загальної оперативно-розшукової науки. Іншими словами, предметом окремої теорії агентурного методу є певні закономірності об'єктивної дійсності з числа тих, що вивчає ОРД в цілому.

На відміну від об'єкту пізнання, предмет формується суб'єктом його дослідження. У формулюванні предмету науки роз'яснюється у якому

аспекті, з якого боку відображається об'єкт вивчення, тобто предмет пізнання являє собою сукупність закономірностей, властивостей, зв'язків та відношень, що виокремлюються з об'єкту пізнання та визначає рамки, в межах яких вивчається той чи інший об'єкт [3, С. 2].

Виходячи із завдань дослідження, до предмету окремої теорії агентурного методу потрібно включити декілька груп закономірностей, що розкривають його зміст. Це насамперед:

- пізнавальна сутність агентурного методу;
- правова та моральна сутність агентурного методу;
- діяльна сутність;
- забезпечувальна сутність;
- трансформаційна сутність.

Спробуємо надати характеристику зазначеним закономірностям:

Закономірності, що відносяться до пізнавальної сутності агентурного методу. Базуючись на загальних гносеологічних методах пізнання, теорія агентурного методу вивчає дії осіб, від яких можна очікувати протиправних діянь, які готують або вчиняють злочини, переховуються від слідства та суду, способи маскування злочинів, а також закономірності відображення у реальній дійсності слідів таких протиправних дій, що неможливо або вкрай важко виявити гласними методами. Вона вивчає закономірності отримання фактичних даних, що забезпечують успішне вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності. Тут найбільш суттєвою є закономірний зв'язок таємного вчинення злочинів та негласного характеру методів їх пізнання. Таємне готування або вчинення злочину, таємна реалізація того, що здобуто злочинним шляхом, як і перебування на нелегальному становищі, залишають свій, притаманний тільки цим явищам, перелік слідів їх різновиди, місце знаходження тощо.

Закономірності, що відносяться до правової та моральної сутності агентурного методу. Це закономірності, що лежать у сфері її правової регламентації, виникнення правових та інших відносин морально-етичного і психологічного характеру при застосуванні агентурного методу, характеру норм, що регламентують ті чи інші відносини в цій діяльності, системі норм, що регулюють ОРД у цілому. Ці закономірності притаманні правовим та морально-етичним відносинам, їх різновидам, що виникають між рівними суб'єктами. Вивчення зазначених закономірностей дозволить усунути прогалини в нормативно-правовому регулюванні, сприйняти свідомістю громадян зазначену діяльність як вимушену, пом'якшити психологічне навантаження суб'єктів застосування агентурного методу у процесі виконання завдань ОРД.

Закономірності, що відносяться до діяльної сутності агентурного методу. До предмету теорії агентурного методу також входить вивчення закономірностей, що відносяться до його діяльної сутності, тобто які

проявляються у процесі виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. До цієї групи закономірностей необхідно віднести ті, що розкривають тактику використання агентурного методу з метою профілактики злочинів та впливу на осіб, з метою відмови від протиправних дій. У цьому випадку потрібно також знати і закономірності антигромадського формування особи. Однією з груп закономірностей, що відносяться до цього боку предмету теорії, є ті, що визначають тактику застосування агентурного методу у розкритті злочинів, вчинених в умовах неочевидності; розшуку осіб, які ухиляються від слідства та кримінального покарання та прийняття до винних заходів, передбачених законом. Важливе значення мають закономірності, що відносяться до тактики затримання осіб на стадії замаху чи вчинення злочину, реалізації цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також затримання злочинців. Їхнє пізнання дає можливість формулювати тактичні прийоми отримання доказів, легалізації такої інформації в процесуальні дані, затримання злочинців та вилучення у них доказів протиправної діяльності тощо.

Закономірності, що відносяться до забезпечувальної сутності агентурного методу. З них найбільш суттєвими є закономірності, що проявляються при організації роботи оперативних підрозділів. До них, насамперед, можна віднести такі закономірності, що пов'язані з чинниками, які складають оперативну обстановку на території обслуговування, з її аналізом та оцінкою, виявленням негативних тенденцій. На цій підставі відпрацьовуються заходи щодо безпосереднього використання агентурного методу оперативними підрозділами ОВС у протидії злочинності. Важливе значення мають закономірності, пов'язані з існуванням криміногенних місць, інфраструктури організованої злочинності пізнання яких дозволяє організувати роботу щодо оперативного перекриття криміногенних об'єктів, створення необхідних умов та забезпечення технічної оснащеності для успішного проведення операцій. Звичайно, зазначені закономірності пов'язані з предметом загальної теорії ОРД, однак теорія агентурного методу наповнює їх своїм змістом – особливостями проявлення цих закономірностей в процесі діяльності оперативних підрозділів, щодо використання агентурного методу.

Закономірності, що відносяться до трансформаційної сутності агентурного методу. Це, насамперед, закономірності, що проявляються у процесі становлення, розвитку, удосконалення та перспективи подальшого раціонального використання агентурного методу у протидії злочинності. Вони базуються на історичних та соціальних явищах, суспільних відносинах, низькому соціальному рейтингу діяльності органів внутрішніх справ, прогалинах в нормативно-правовому регулюванні тощо. Їх пізнання дозволить з'ясувати соціальні обумовленість існування агентурного методу як засобу пізнання дійсності, відпрацьовувати пріоритетні напрямки його використання, шляхи підвищення авторитету діяльності міліції та її

взаємодії з населенням як у гласній, так і в негласній формі, шляхи обмеження агентурного втручання та забезпечення прав громадян при використанні агентурного методу, перспективи вдосконалення механізму забезпечення державного захисту суб'єктів його застосування тощо.

Отже, зазначені вище закономірності є найбільш характерними рисами і у своїй сукупності складають предмет окремої теорії агентурного методу оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

На підставі вищезазначеного, ми доходимо наступних висновків:

Об'єктом окремої теорії агентурного методу є явища, зв'язки, відносини та об'єктивні закономірності, що проявляються у зв'язку з існуванням криміногенного середовища, вчиненням неочевидних протиправних дій з боку окремих осіб, безпосереднім застосуванням агентурного методу з метою виконання завдань ОРД та кримінального судочинства, правовим регулюванням зазначеної діяльності та наявністю правових і моральних відносин між її учасниками.

Предметом окремої теорії агентурного методу є сукупність знань про закономірності виникнення фактичних даних щодо вчинення неочевидних та замаскованих злочинів; закономірності організації і тактики отримання цих відомостей та використання їх в інтересах ОРД і кримінального судочинства; закономірності правового регулювання агентурного методу протидії злочинності та виникнення правових і моральних відносин при його застосуванні; закономірності розвитку та перспективи вдосконалення агентурного методу оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ.

Використана література:

1. Туровский М. Б. Диалектика как метод построения теории. - Вопросы философии, 1965, №2, с. 55
2. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории. В 3-х томах. Т.1.- М.: Юристъ, 1997. - 445с.
3. Самойлов В.Г. О предмете и методе оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел // Совершенствование организации и тактики оперативной работы органов внутренних дел. - Омск: НИИ РИО ОБШ МВД СССР, 1984. - С. 1-17.
4. Долженков О.Ф. Инфраструктура організованої економічної злочинності. - Одеса: НДРВВ ОІО НУВС, 2002. - 254 с.
5. Синилов Г. К. Перспективы развития предмета, системы и методологии оперативно-розыскной деятельности / Г. К. Синилов // В сб.: Актуальные проблемы теории и практики оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. - М.: Академия МВД России, 1996. - С. 14-28.
6. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Синилова. - М.: ИНФРА-М, 2008. - X, 832 с.